ePublishing
ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ
NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE

Μακεδονικά

Τόμ. 21, Αρ. 1 (1981)

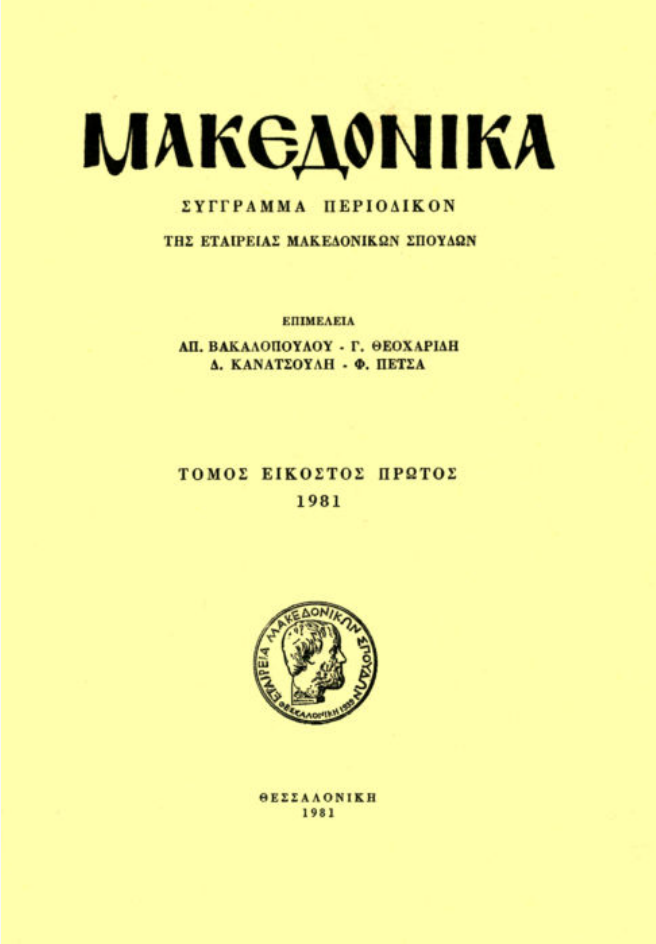
ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

ΑΠ. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ - Γ. ΘΕΟΧΑΡΙΔΗ
Δ. ΚΑΝΑΤΣΟΥΛΗ - Φ. ΠΕΤΣΑ

ΤΟΜΟΣ ΕΙΚΟΣΤΟΣ ΠΡΩΤΟΣ
1981

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
1981

Περί την επαρχίαν Πολυανής κατά την περίοδον των ξένων προπαγανδών 1870-1912: οφειλομένη απάντησις

Αθαν. Αγγελόπουλος

doi: 10.12681/makedonika.444

Copyright © 2014, Αθαν. Αγγελόπουλος

Άδεια χρήσης Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0.

Βιβλιογραφική αναφορά:

Αγγελόπουλος Α. (1981). Περί την επαρχίαν Πολυανής κατά την περίοδον των ξένων προπαγανδών 1870-1912: οφειλομένη απάντησις. *Μακεδονικά*, *21*(1), 411–416. https://doi.org/10.12681/makedonika.444

https://epublishing.ekt.gr | **e-Εκδότης:** EKT | **Πρόσβαση:** 06/02/2026 20:37:54

ΠΕΡΙ ΤΗΝ ΕΠΑΡΧΙΑΝ ΠΟΛΥΑΝΗΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟΝ ΤΩΝ ΞΕΝΩΝ ΠΡΟΠΑΓΑΝΔΩΝ 1870-1912. ΟΦΕΙΛΟΜΕΝΗ ΑΠΑΝΤΗΣΙΣ

Ἡ διατριβή, «Αἱ ξέναι προπαγάνδαι εἰς τὴν ἐπαρχίαν Πολυανῆς κατὰ τὴν περίοδον 1870-1912»[1], ἀπησχόλησε τὴν διεθνῆ βιβλιογραφίαν ἐν μέρει μὲν θετικῶς, ἐν μέρει δὲ αὐστηρῶς[2]. Ἐπειδὴ ὅμως θέσεις βιβλιοκριτῶν τινων, κυρίως δὲ τοῦ Γερμανοῦ Gunnar Hering (εἰς τὸ ἑξῆς G.H.) καὶ τοῦ Γιουγκοσλάβου ἐκ Σκοπίων Hristo Andonovski (εἰς τὸ ἑξῆς H.A.) δὲν ἀποδίδουν τὰ πράγματα ὡς ἔχουν καὶ παρανοοῦν οὕτω σημεῖα τῆς διατριβῆς, ἐπιχειροῦμεν περαιτέρω συζήτησιν τῶν συναφῶν προβλημάτων μὲ τὴν βεβαιότητα ὅτι δι' αὐτῆς προάγεται ἡ ἱστορικὴ ἀλήθεια.

Ὁ G.H., γνωστὸς ὑποστηρικτὴς τοῦ Fallmerayer, τὸν ὁποῖον διερμηνεύει ἐπὶ λέξει ὡς «ἕνα τίμιον καὶ μὲ καλὰς προθέσεις φίλον τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ»[3], ὅταν βιβλιοκρίνει τὴν μελέτην-κριτικὴν τοῦ ἑλληνοαμερικανοῦ ἱστορικοῦ Γ. Ἀρνάκη, ὑπὸ τὸν τίτλον «Byzantium and Greece»[4], διὰ νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν ἐργασίαν τοῦ R. Jenkins, ὑπὸ τὸν τίτλον «Byzantium and Byzantinism»[5], δίδει τὴν συμβουλὴν ὅτι «πᾶν βιβλίον διατρέχει ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν τὸν κίνδυνον νὰ ἑρμηνευθῇ ἐσφαλμένως καὶ νὰ κατακριθῇ»[6]. Τὴν συμβουλὴν αὐτήν, φαίνεται, ἀπευθύνει διὰ τοὺς ἄλλους βιβλιοκριτὰς καὶ ὄχι δι' ἑαυτόν· οὕτω, τοὐλάχιστον, ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς κριτικῆς του, τὴν ὁποίαν ἐπιχειρεῖ διὰ τὴν διατριβὴν περὶ τῆς ἐπαρχίας Πολυανῆς, εἰς τὰ ἑξῆς σημεῖα.

1. Πιστεύει ὅτι ἡ ἐργασία δὲν ἐκπληρώνει τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης, ὅπως βεβαίως τὴν ἐννοεῖ οὗτος, διότι δὲν ἀποδεικνύει ἡ ἐργασία, κατ' αὐτόν, ὅτι ἡ Βουλγαρικὴ Ἐξαρχία ὑπεστηρίχθη ἔξωθεν, ὅπως στοχεύει αὕτη, ἀφοῦ ὁμιλεῖ περὶ ξένων προπαγανδῶν. Ἐπ' αὐτοῦ ὁ G.H. εἶναι ἀπόλυτος, λέγων ἐπὶ λέξει κατὰ μετάφρασιν τὰ ἑξῆς: «Ἡ δημιουργία τοῦ βουλγαρικοῦ Ἐξαρχάτου μὲ τὸν σημαντικὰ μεγαλύτερο ἀριθμὸ ἐξαρτωμένων ἀπ' αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ ἀποδοθεῖ κατὰ κανένα τρόπο στὴν ἐπιρροὴ τῆς Ρωσίας καὶ στὸν πανσλαβισμό», ἀφοῦ ἡ ρωσικὴ πολιτικὴ εἰς τὸ ἐκκλησιαστικὸ ζήτημα ἐστόχευε «τὴν ἑνότητα τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας στὸ ὀθωμανικὸ κράτος»[7].

Εἶναι κατ' ἐλάχιστον ὑπερβολὴ νὰ ὑποστηριχθῇ κάτι παρόμοιον, διότι εἶναι κοινὸς τόπος ὅτι τὸ βουλγαρικὸν ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα πρὸ τῆς ἱδρύσεως τοῦ βουλγαρικοῦ κράτους καὶ δὴ τὸ γεγονὸς τῆς ἱδρύσεως τῆς Βουλγαρικῆς Ἐξαρχίας ἐτύγχανε τῆς ἀμέ-

---

1 Βλ. Ἀθανασίου Ἀν. Ἀγγελοπούλου, Αἱ ξέναι προπαγάνδαι εἰς τὴν ἐπαρχίαν Πολυανῆς κατὰ τὴν περίοδον 1870-1912, Θεσσαλονίκη 1973, σσ. 175, ἔκδ. ΙΜΧΑ, ἀρ. 137.

2. Βλ. σχετικῶς: «Ostkirchliche Studien» 22(1973)207 (H. Biedermann)· «Glasnik» Σκοπείων 17(1973) 295-297 (H. Andonovski)· «Μακεδονικὰ» 13 (1973) 478-481 (Ἀθ. Καραθανάσης)· «Βαλκανικὴ Βιβλιογραφία» 2(1974) 35-36 (Ἀθ. Καραθανάσης)· «American Historical Review» 80(1975) 435 (G. Frangos)· «Südost-Forschungen» Μονάχου 35(1976) 422-423 (G. Hering)· «Zeitschrift für Balkanologie» 12(1976) 91-92 (P. Enepekides)· «Southeastern Europe» 3(1976) 123-124 (N. Diamandouros).

3. Gunnar Hering, Παρατηρήσεις εἰς τὴν μελέτην τοῦ Γ. Γ. Ἀρνάκη, Byzantium and Greece, εἰς «Δελτίον Σλαβικῆς Βιβλιογραφίας» 15(1967) 45 (κατὰ μεταφρ. Ἰω. Παπαδριανοῦ).

4. Εἰς «Balkan Studies» 4(1963) 379-400.

5. Εἰς lectures in Memory of Louise Taft Semple, Univ. of Cincinnati, 1963.

6. Gunnar Hering, Παρατηρήσεις, ἔ.ἀ., σ. 45.

7. Βλ. «Südost-Forschungen» 35(1976) 422.

σου διπλωματικῆς ὑποστηρίξεως τῆς τσαρικῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς παρὰ τῇ Ὑψηλῇ Πύλῃ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ ἑνότης, ἐξ ἄλλου, τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ὑπὸ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἐντὸς τῆς ὀθωμανικῆς ἐπικρατείας ὑπεστηρίζετο ὑπὸ τῆς ρωσικῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς ἐν τοσούτῳ μέτρῳ, καθόσον ἐξυπηρετοῦντο πρωτίστως τὰ ρωσικὰ σχέδια ἐπιρροῆς εἰς τὰ Βαλκάνια. Ἡ ἀνωτέρω θέσις τοῦ G.H., δυστυχῶς δι' αὐτόν, οὔτε καὶ ὑπὸ τῆς βουλγαρικῆς ἱστοριογραφίας γίνεται ἀποδεκτὴ διὰ τὴν ἀπὸ τοῦ 1870 περίοδον κ.ἑ. Τὰ ἀρχεῖα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν εἰς Ἀθήνας, τοῦ Haus-Hof-und Staatsarchiv τῆς Βιέννης, ὡς καὶ τὰ προσφάτως ἐκδοθέντα βουλγαρικὰ ἔγγραφα ὑπὸ τὸν γενικὸν τίτλον «Macedonia. Documents and Material», Sofia 1978, ἐπιβεβαιοῦν τὴν δεδομένην εἰς τὴν μελέτην μας βασικὴν θέσιν τῆς κατ' ἐξοχὴν ρωσικῆς ἀναμίξεως εἰς τὸ ἐκκλησιαστικὸν βουλγαρικὸν πρόβλημα, ὁ ἀπόηχος τοῦ ὁποίου δειγματοληπτικῶς ἐρευνᾶται εἰς συγκεκριμένην ἐπαρχίαν, τῆς Πολυανῆς. Τοῦτ' αὐτὸ ἰσχύει, ὅπως τὸ παραδέχεται ἐν μέρει καὶ ὁ G.H., καὶ μὲ τὰς θρησκευτικὰς προπαγάνδας τῶν Οὐνιτῶν καὶ τῶν Προτεσταντῶν, αἱ ὁποῖαι, «ὑποστηρίχθηκαν ἔξωθεν σημαντικά», λέγει, ἀλλὰ διὰ τὰς ὁποίας ὁ G.H. δὲν δέχεται ὅτι εἶχον «ἀνθελληνικὸ προσανατολισμό»[1]. Λησμονεῖ ἐδῶ ὁ G.H. ἕναν ἄλλον κοινὸν τόπον ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν Γένος ἐπέζησε διὰ μέσου τῶν αἰώνων καὶ δή εἰς περιόδους δουλείας ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία προϋποθέτει καὶ συντηρεῖ τὴν ἐθνικὴν ταυτότητα τῶν ὀρθοδόξων λαῶν. Ἀντιθέτως, αἱ ἀνωτέρω ξέναι, δηλαδὴ ἔξωθεν προερχόμεναι, θρησκευτικαὶ ἐπιρροαί, εἴτε ὑπὸ τὴν μορφὴν τοῦ παπισμοῦ, εἴτε ὑπὸ τὴν μορφὴν τοῦ προτεσταντισμοῦ, ἐξυπηρέτουν παντοῦ καὶ πάντα πρωτίστως τὴν ἐκκλησιαστικὴν πολιτικὴν τῆς Ρώμης ἐπὶ τῆς Ἀνατολῆς ἢ τῶν αὐτόθι ἀμερικανικῶν καὶ ἀγγλικῶν ξένων ἀποστολῶν· αἱ τελευταῖαι παρεῖχον διπλωματικὴν καὶ οἰκονομικὴν κάλυψιν τῶν προτεσταντικῶν ἀνὰ τὴν Μακεδονίαν σταθμῶν, οἱ ὁποῖοι ἐπετύγχανον κυρίως πρόσβασιν πάντοτε μεταξὺ τῶν ἀντιορθοδόξων καὶ ἀντιπατριαρχικῶν βουλγαρικῶν κύκλων, ὅπως θὰ καταδειχθῇ εἰς ἄλλην συνάφειαν τοῦ παρόντος.

2. Ὁ G.H. φρονεῖ περαιτέρω ὅτι ἡ ἐργασία μνημονεύει τὰς παντοίας πιέσεις τῶν Βουλγάρων ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν Μακεδονίαν πλὴν ἀποσιωπᾷ τὰς ἰδίας πιέσεις καὶ ἀντιστρόφως καὶ δὲν διερευνᾷ ἐκ παραλλήλου τὴν δραστηριότητα τῶν ἑλληνικῶν ἐνόπλων ὁμάδων εἰς τὴν Μακεδονίαν. Πρέπει νὰ δηλωθῇ ὑπευθύνως ἐνταῦθα ὅτι τὰ παρατιθέμενα στοιχεῖα περὶ τῶν βουλγαρικῶν πιέσεων εἶναι ἀναμφισβήτητα, καθ' ὅσον προέρχονται ἀξιοπίστως ἀπὸ αὐτὰ ταῦτα τὰ ἔγγραφα ἐκ τῆς ἐπαρχίας Πολυανῆς, περιγράφουν δὲ τὴν κατάστασιν πλησιέστερόν πως πρὸς τὰ δραματικὰ ἐκεῖνα γεγονότα, μίαν κατάστασιν ἀπεγνωσμένης ἀμύνης τῶν Ἑλληνορθοδόξων καὶ Σερβοορθοδόξων Πατριαρχικῶν ἔναντι τῶν Βουλγαροσχισματικῶν, οἱ ὁποῖοι εἰς μερικὰς περιοχὰς τῆς αὐτῆς ἐπαρχίας, ὅπως π.χ. εἰς τὸ τμῆμα Κιλκίς, εἶχον συμπαγῆ πλειοψηφίαν.

Ἕνας ἄλλος ἐρευνητὴς ὁ P. Enepekides, ὁ ὁποῖος βιβλιοκρίνει τὴν ἰδίαν ἐργασίαν, θὰ ἠδύνατο νὰ ἀπαντήσῃ ὡς ἑξῆς εἰς τὸν G.H. «Ἡ Πολυανὴ πρέπει νὰ ἐννοηθεῖ, ὅπως τὸ θέλει καὶ ὁ συγγραφέας, καθὼς ἀποτελεῖ σημεῖο διασταυρώσεως τῶν αἱματηρῶν καὶ γεμάτων ἀπὸ ραδιουργίες ἀνταγωνισμῶν ὡς ἕνα μόνον δεῖγμα, ὡς pars pro toto, γιὰ ὁλόκληρη τὴ Μακεδονία. Ὅτι ὅμως σύγχρονα ἡ βουλγαρικὴ ὄρεξη γιὰ καταβρόχθιση ἐδαφῶν καὶ ἡ ἐπιθετικὴ διάθεση ἐμφανίζεται ἐντονότερη μετὰ τὸ τέλος τῆς Μεγάλης Βουλγαρίας τοῦ Ἁγίου Στεφάνου καὶ ὅτι ἡ ἔννοια 'ὠμότητες' διαδίδεται στὸ δίκαιο τῶν λαῶν καὶ στὴν ὁμιλούμενη γλώσσα, δὲν χρειάζονται τὰ ἑλληνικὰ ἔγγραφα γιὰ νὰ γίνει σαφὲς· τὰ ἔγγραφα τοῦ Haus-, Hof-und Staatsarchiv στὴ Βιέννη εἶναι περισσότερο σαφὴ καὶ μαζὶ μὲ τὶς εἰκόνες ποὺ ἔστειλαν οἱ πρόξενοι καὶ οἱ πράκτορες γιὰ τὶς βιαιότητες γίνονται πιὸ ἀπάνθρω-

1. Αὐτόθι, σ. 422-423.

πα ἀπὸ ὅ,τι προσδιορίζουν τὰ ἑλληνικὰ ἔγγραφα καὶ τὰ σχόλια τοῦ συγγραφέα»[1]. Ὡς πρὸς τὴν μὴ εἰδικὴν ἔρευναν τοῦ ζητήματος τῶν ἐνόπλων ὁμάδων εἰς τὴν Μακεδονίαν, εἶμαι πολὺ σαφής, νομίζω, εἰς τὴν σ. 50, σημ. 3, ὅτι τοῦτο συνιστᾷ «μίαν ἄλλην πλευρὰν τοῦ θέματός μου», τὸ ὁποῖον «δὲν ἀπασχολεῖ ἰδιαιτέρως τὴν παροῦσαν ἐργασίαν». Θὰ ἔπρεπε νὰ εἶχε καταλάβει ὁ G.H., ἐφ' ὅσον ἐμελέτησε τὴν ἐργασίαν διὰ νὰ τὴν βιβλιοκρίνῃ καλοπίστως, ὅτι ἡ κεντρικὴ δομὴ τῆς ἐργασίας δὲν ἀποσκοπεῖ νὰ περιγράψῃ καὶ νὰ ἀναλύσῃ τὸν ἔνοπλον ἀλλὰ τὸν πνευματικόν, θρησκευτικὸν καὶ ἐκπαιδευτικὸν ἀγῶνα, τὴν πολιτιστικὴν ἀντίστασιν τῶν Ἑλληνοορθοδόξων Πολυανῆς ἔναντι τῶν ξένων προπαγανδῶν ὑπὸ τὴν φυσικὴν καὶ πνευματικὴν ἡγεσίαν τῆς ἐπισκοπῆς Πολυανῆς. Διὰ λεπτομερεῖς καὶ ἀκριβεῖς πληροφορίας περὶ τοῦ ἐνόπλου μακεδονικοῦ ἀγῶνος συνολικῶς παραπέμπεται ὁ G.H. εἰς τὰς ἀντιπροσωπευτικὰς εἰδικὰς ἐργασίας τῶν D. Dakin, The Greek Struggle in Macedonia 1897-1913, ἔκ. ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1966. Α. Ἀνεστοπούλου, Ὁ Μακεδονικὸς Ἀγὼν 1903-1908, τόμ. 2, Θεσσαλονίκη 1969. Σ. Ράπτη, Μακεδονικὸς Ἀγών, Ἀθῆναι ἄ.ἔ., Ὁ Μακεδονικὸς Ἀγὼν καὶ τὰ εἰς Θράκην Γεγονότα, Ἀθῆναι 1979, ἔκδ. ΓΕΣ.

3. Ἐν συνεχείᾳ, ὁ G.H. μᾶς ἀποδίδει τὴν ἰδέαν τῆς ταυτίσεως μεταξὺ Ἐξαρχικῶν καὶ Βουλγάρων καὶ Πατριαρχικῶν καὶ Ἑλλήνων· πλήρης παρανόησις. Αἱ πηγαί μας ταυτίζουν ὄντως μεταξὺ Βουλγάρων καὶ Ἐξαρχικῶν, καὶ ἀκριβολογοῦν εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, ἀλλ' ὄχι πάντοτε μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Πατριαρχικῶν, ἀλλὰ καὶ μεταξὺ Σέρβων καὶ Πατριαρχικῶν. Τοῦτο διευκρινίζεται σαφῶς ἐν εἰσαγωγῇ τοῦ περὶ σερβικῆς προπαγάνδας κεφαλαίου (σσ. 65-66), ὥστε νὰ μὴ ἐπιδέχεται τοῦτο κάποιαν ἀμφισβήτησιν· «τὸ σερβικὸν στοιχεῖον... ἀνεγνώριζεν ἐδῶ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ὡς ἀνωτέραν πνευματικὴν ἀρχήν, τὴν ὁποίαν κατὰ βάσιν ἐσέβετο». Τὰ περὶ «φυλετικῆς ἑνότητος, ταυτότητος καὶ κοινότητος» μεταξὺ Σέρβων καὶ Βουλγάρων, τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν ὑποσ. 5 τῆς σ. 80 ἀπηχοῦν ὄχι τὰς ἰδικάς μου θέσεις, ἀλλὰ τὰς σκέψεις τοῦ ἐπισκόπου Πολυανῆς Παρθενίου, τοῦ Ὀκτωβρίου-Δεκεμβρίου τοῦ 1906, λόγῳ μεμαρτυρημένων περιπτώσεων συμπράξεως τῶν Σερβιζόντων, τῶν Βουλγαροουνιτῶν, τῶν Βουλγαροπροτεσταντῶν καὶ τῶν Βουλγαροσχισματικῶν ἐναντίον τῆς κανονικῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως.

Τὸ πανομοιότυπον, ἐξ ἄλλου, τὸ ὁποῖον ἐπικαλεῖται ὁ G.H., (βλ. «εἰκ. 9. Σφραγὶς καὶ ὑπογραφαὶ προκρίτων τῆς ἑλληνοορθοδόξου κοινότητος Μπογορόδιτσας τοῦ 1894», σ. 77), ἀποδεικνύει κατ' ἐξοχὴν τὴν θέσιν μας, διότι ἐκ τῶν ὑπαρχουσῶν 16 ὑπογραφῶν 12 εἶναι ἑλληνικαὶ καὶ 4 σλαβικαὶ κυριλλικῆς γραφῆς, δεῖγμα τῆς συμβιώσεως Ἑλλήνων καὶ Σέρβων ὡς ὁμοδόξων Πατριαρχικῶν, τοῦ 1894, πρὸ δηλαδὴ τῆς δραστηριοποιήσεως εἰς Βόρειον Μακεδονίαν τῆς σερβικῆς προπαγόνδας. Τὰς ἀπόψεις μου, ἐπὶ πλέον καὶ κυρίως περὶ Ἑλλήνων καὶ Σέρβων ὡς Πατριαρχικῶν, ἀναπτύσσω ἐν πλάτει εἰς τὴν προσφάτως δημοσιευθεῖσαν ἐργασίαν μου εἰς τὸ περιοδικὸν «Μακεδονικὰ» 21(1981) 109-154, ὑπὸ τὸν τίτλον «Πατριαρχικὰ ἔγγραφα-πειστήρια περὶ τῆς συμβιώσεως Ἑλλήνων καὶ Σέρβων Ὀρθοδόξων ἐν Βορείῳ Μακεδονίᾳ καὶ Παλαιᾷ Σερβίᾳ τὸ β' ἥμισυ τοῦ 19ου αἰῶνος».

4. Τέλος, ὁ G.H. ὁμιλεῖ διὰ μίαν σειρὰν «τυπικῶν ἐλαττωμάτων», κυρίως ὅτι «βουλγαρικὰ καὶ σερβικὰ ὀνόματα τῶν πηγῶν καταγράφηκαν σὲ ἑλληνικὴ μεταγραφὴ καὶ δὲν ἀποδόθηκαν σωστά»[2]. Πρόκειται, ἐὰν ὄντως οὕτως ἔχουν τὰ πράγματα, ὄχι ἁπλῶς περὶ «τυπικοῦ» ἐλαττώματος ἀλλὰ περὶ βαρείας ἐπιστημονικῆς μομφῆς, ἀλλοιώσεως τῶν πηγῶν, τὴν ὁποίαν ὅμως ἀφήνει ὁ G.H., ἐκκρεμῆ, διότι δὲν ἐντοπίζει τὰ σημεῖα παραχαράξεως τῶν πηγῶν, ἐνῷ σημειώνει μετὰ πολλῆς εὐκολίας τὸ τυπογραφικὸν λάθος εἰς τὴν ὀρθογραφίαν τῆς ὀνομασίας Mürzsteg ἀντὶ Mürsteg, σ. 31, ὑποσ. 4. Τὰ ὀνόματα τῶν πηγῶν οὔτε ἑλ-

1. Βλ. «Zeitschrift für Balkanologie» 12(1976) 91.
2. Βλ. Αὐτόθι.

ληνιστὶ μετεγράφησαν, οὔτε ἀπεδόθησαν ἐσφαλμένως, διότι ἐχρησιμοποιήθησαν, σωστὰ ἢ ἐσφαλμένως, ὅπως αἱ πηγαί μας τὰ δίδουν, εἶναι δὲ εἰς τὴν διάθεσιν οἱουδήποτε εἰδικοῦ ἐρευνητοῦ τὰ παρ' ἐμοὶ φωτοαντίγραφα τῶν πρωτοτύπων ἐγγράφων. Ἀλλά, ἡ ἱστορία τῆς παραχαράξεως παλαιῶν καὶ νεωτέρων ἐπιγραφικῶν μνημείων καὶ ὀνομάτων ἑλληνικῶν ἀνὰ τὴν Χερσόνησον τοῦ Αἵμου ἀνήκει εἰς ἄλλης κατηγορίας ἐπιστήμονας. Τὸ ἑλληνικὸν Γένος καὶ ἡ ἑλληνικὴ ἐπιστήμη οὐδέποτε εἶχον ἢ ἔχουν τὸ complex τῆς παραχαράξεως ἢ ἑλληνοποιήσεως ξένων ὀνομασιῶν καὶ ἐπωνύμων, ἀντιθέτως μάλιστα ἔχομεν τὴν συγκεκριμένην περίπτωσιν, κατὰ τὴν ὁποῖαν οἱ ἀνὰ τὴν κεντρικὴν καὶ βόρειον Βαλκανικὴν Ἕλληνες ἐκ Μακεδονίας καὶ Ἠπείρου ἀπόδημοι ἐπὶ τουρκοκρατίας εἶχον τὴν τάσιν διὰ λόγους ἐπαγγελματικοὺς νὰ δίδουν εἰς τὰ ἐπώνυμά των τὴν μορφὴν τῶν ἐπιθέτων τῆς πλειοψηφούσης ἐθνικῆς ὁμάδος. Οὕτω, μεταξὺ τῶν πλειοψηφούντων Σέρβων ὁ Γεωργίου ἢ Γεωργιάδης μετεβλήθη εἰς Georgievič ἢ Djordjević, ὁ Λαζάρου ἢ Λαζαρίδης εἰς Lazarević, ὁ Δημητρίου ἢ Δημητριάδης εἰς Dimitrijević, ὁ Κωνσταντίνου ἢ Κωνσταντινίδης εἰς Konstantinović, ὁ Θεοδώρου ἢ Θεοδωρίδης εἰς Teodorović κλπ.[1]. Ἀναφερόμενοι δὲ εἰδικώτερον εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς κοινότητος Δοϊράνης, ἀφοῦ περὶ αὐτῆς κυρίως ὁ λόγος, ἀξίζει νὰ ἐπισημάνωμεν τὴν παραχάραξιν κυρίως ἀπὸ μέρους τῆς βουλγαρικῆς ἱστοριογραφίας ἑλληνικῶν ἐπωνύμων τῆς Δοϊράνης διὰ τῆς μεταβολῆς των εἰς βουλγαρικά. Εἶναι ὄντως χαρακτηριστικὴ ἡ ὑπὸ τοῦ Vl. Karamanov, Dojran i okolijata mu (ἡ Δοϊράνη καὶ ἡ περιοχή της), Kjustendilj 1931, σσ. 5-6, μεταβολὴ τῶν ἐπωνύμων τῶν Ἑλλήνων προυχόντων τῆς Δοϊράνης, γνωστῶν καὶ ὑπὸ τῶν πηγῶν μας. Π.χ. Δημήτριος Πατριώτης εἰς D. Patriotov, Γεώργιος Ἄντσιου εἰς G. Anđov, Νικόλαος Ἀσμενιάδης εἰς N. Ešmenov καὶ Νικόλαος Οὐζούνης εἰς N. Užunov. Ἐπὶ πλέον εἰς τοὺς ὑφ' ἡμῶν παρατιθεμένους πίνακας ἐπωνύμων καὶ ὀνομάτων (σσ. 24-26) τῆς κοινότητος Δοϊράνης ἀπαντοῦν, ὅπως μνημονεύονται ὑπὸ τῶν πηγῶν μας, καὶ ἐπώνυμα καὶ ὀνόματα ὄχι καθαρῶς ἑλληνικά, π.χ. Κότσε Λάζαρ, Χρῖστος Κότσε, Ν. Νικόλτσε, Κ. Ἤλκου, Χ. Μῆτρε, Κ. Μίντσε, Κ. Μῆτρε, Κ. Πόπτσε, Κ. Τάσε, Ν. Τάσε, Πέντσε Κιλκισλῆ, Κ. Μπάτσε, Σ. Χατζησκέρλη, Π. Μῆτρε, Γ. Τάσε. Κατόπιν τούτων, ποῦ βλέπει παραποίησιν ἀπὸ μέρους μας ἐπωνύμων καὶ ὀνομάτων, ἀφοῦ πιστῶς ἀποδίδομεν τὰς πηγάς.

5. Ἐν κατακλεῖδι, ἐπισημαίνομεν τρεῖς ἀκόμη παρατηρήσεις τοῦ G.H. Θεωρεῖ ἐπισφαλεῖς τὰς μετοχὰς «Βουλγαρίζοντες», «Σερβίζοντες», ἡμεῖς ὅμως, ὅπου τὰς χρησιμοποιοῦμεν, ἐννοοῦμεν τοὺς ρευστῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως Σλάβους τῆς Μακεδονίας καὶ δὴ τῆς ὑπὸ ἔρευναν περιοχῆς μας, οἱ ὁποῖοι προσηνατολίζοντο ἀναλόγως τῆς ἐπιδράσεως, καὶ δὴ τῆς βιαίας, ἡ ὁποία ἐξησκεῖτο ἐπ' αὐτῶν ἀπὸ μέρους τῆς σερβικῆς καὶ δὴ καὶ κυρίως ἀπὸ μέρους τῆς βουλγαρικῆς προπαγάνδας. Τὸ ὑπὸ τοῦ G.H. σημειούμενον δεῖγμα κειμένου, σ. 23, σημ. 4, ὁμιλεῖ περὶ Βουλγάρων, καὶ αὐτὸ ἐννοῦμεν καὶ ἡμεῖς εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτήν, διότι ἐδῶ πρόκειται περὶ προυχόντων Βουλγάρων τῆς βουλγαρικῆς κοινότητος Δοϊράνης, περὶ τῶν ὁποίων ὁμιλεῖ τὸ δεῖγμα κειμένου τῆς σ. 23, σημ. 4, οἱ ὁποῖοι ἐνώπιον τῶν ὀθωμανῶν ὑπαλλήλων ἀπογραφῆς τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Δοϊράνης προσεπάθησαν νὰ πολιτογραφήσουν ὡς Βουλγάρους Ἕλληνας πολίτας καὶ ἄλλους ρευστῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως, δηλ. σερβίζοντας, βουλγαρίζοντας ἢ καὶ ἑλληνίζοντας. Ὁ G.H. γνωρίζει πως τὴν ὁμιλουμένην ἑλληνικήν, τοῦτο ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι ἠμπορεῖ νὰ ἔχῃ τὴν βεβαιότητα ὅτι τοσοῦτον αὐθεντικῶς ἑρμηνεύει καὶ τὰς ἑλληνικὰς πηγάς, τὰ κείμενα δηλαδή. Διορθώνει ἐπίσης τὸ Avret Isar εἰς Avret Hisar, ἀλλὰ ἀγνοεῖ ὅτι καὶ ἡ δευτέρα γραφὴ Avret Isar εἶναι

1. Πλείονας λεπτομερείας περὶ τοῦ φαινομένου τούτου βλ. εἰς σύμμεικτον μελέτημα Ἰω. Παπαδριανοῦ, Γιὰ μερικοὺς ἀγνώστους Σιατιστινοὺς ἀποδήμους στὸ Βελιγράδι κατὰ τὰ ἔτη 1826 καὶ 1845, «Μακεδονικὰ» 13(1973) 436-439.

παραδεκτὴ βάσει τῶν ἑλληνικῶν πηγῶν καὶ ἐγγράφων, εἰς τὰ ὁποῖα γίνεται λόγος π.χ. περὶ «Ἀβρὲτ Ἰσσὰρ» καὶ «Δεμὶρ Ἰσσάρ», ἰδίᾳ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ὁρολογίαν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Πρβλ. π.χ. «μητρόπολις Μελενίκου καὶ Δεμὶρ Ἰσσάρ». Ἡ δευτέρα αὕτη γραφὴ «Ἰσσὰρ» (λατινιστὶ Isar) προέκυψεν ἐκ τοῦ λόγου ὅτι ἡ τουρκικὴ λέξις Hisar προφέρεται ἑλληνιστὶ ὡς Isar. Τέλος, ἐκεῖ ὅπου ἀναφέρεται οὗτος εἰς τὰ ἔγγραφα τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν, τὸν πληροφορῶ ὅτι τὰ ἔγγραφα αὐτὰ ἀνέγνωσα τὰ ἴδια, τὰ πλείονα ὅμως ἐξ αὐτῶν ἀπόκειται συγκεντρωτικῶς ἐν ἀντιγράφοις εἰς τὸ εὐκολώτερον καὶ ἀμεσώτερον προσιτὸν ἱστορικὸν ἀρχεῖον τοῦ ΙΜΧΑ. Δὲν ὑπῆρχεν, ὡς ἐκ τούτου, ἀνάγκη παραπομπῆς δύο φορὲς εἰς τὴν αὐτὴν πηγήν. Οὕτω, τὰ ἔγγραφα τοῦ Υ.Ε., ἐφ' ὅσον τὰ ἀνέγνωσα, εἶχον ὑποχρέωσιν νὰ τὰ μνημονεύσω εἰς τὰς πηγάς, ἐνῷ τὰ τοῦ ΙΜΧΑ, τὰ ὁποῖα ἐμελέτησα λεπτομερέστερον, τὰ χρησιμοποιῶ καὶ εἰς τὰς παραπομπάς.

6. Hristo Andonovski. Οὗτος, ἐκφραστὴς θεωρητικὸς τῶν νέων μεθόδων ἐπανερμηνείας τῶν πηγῶν, συμφώνως πρὸς τὰς ἀπὸ τοῦ 1945 κ.ἑ. πολιτικὰς ἐπιδιώξεις τῆς Γιουγκοσλαβίας ὡς πρὸς τὴν ἐθνικὴν καὶ ὁμοσπονδιακὴν συγκρότησιν τῆς Νοτίου Γιουγκοσλαβίας μὲ ἐπίκεντρον τὰ Σκόπια καὶ τοὺς λεγομένους Σλάβους «Μακεδόνας», παραποιεῖται εἰς τὴν κριτικὴν τῆς διατριβῆς μας, διότι ἀγνοεῖται ὑπ' αὐτῆς τὸ «μακεδονικόν», σλαβικὸν δηλαδὴ στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον ἀνεξαρτήτως ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους καὶ Σέρβους κάμνει τὴν ἐμφάνισίν του ἀπὸ τοῦ 7ου μ.Χ. κ.ἑ. Ἐπ' αὐτοῦ ὀφείλω νὰ κάμω τὴν καταλυτικὴν διὰ τὰς θέσεις τῶν ἱστορικῶν τῶν Σκοπίων διαπίστωσιν ὅτι ὅλαι αἱ πηγαὶ εἴτε ἑλληνικαί, εἴτε τουρκικαί, εἴτε βουλγαρικαί, εἴτε σερβικαί, εἴτε ἀγγλοσαξωνικαί, οὐδ' ἅπαξ κάμνουν λόγον περὶ «Μακεδόνων» σημερινοῦ τύπου τῶν Σκοπίων ὄχι βεβαίως ἀπὸ τοῦ 7ου μ.Χ. αἰῶνος—θὰ ἦτο πάρα πολὺ αὐτό·—, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ τὸ β' ἥμισυ τοῦ 19ου αἰῶνος μέχρι τῶν Βαλκανικῶν πολέμων. Πῶς ἦτο δυνατὸν ἀπὸ Ἕλληνας, Σέρβους καὶ Βουλγάρους νὰ παραχθοῦν «Μακεδόνες», ὅρος κατ' ἐξοχὴν γεωγραφικὸς καὶ οὐχὶ ἐθνικὸς βάσει τῶν πηγῶν, αὐτὸ μόνον ὁ Η.Α. καὶ ἡ σημερινὴ ἱστοριογραφία τῶν Σκοπίων ἔχουν τὴν μαγικὴν ἱκανότητα νὰ ἀποδείξουν. Καὶ ἐπειδὴ ἡ ἰδική μας καταλυτικὴ διαπίστωσις δυνατὸν νὰ μὴν πείθῃ τὸν Η.Α., καὶ ἐφ' ὅσον μνημονεύει τὸν εὐεργετικὸν ρόλον καὶ τὴν προσφορὰν τοῦ ἀμερικανοῦ προτεστάντου ἱεραποστόλου John House «στοὺς Μακεδόνες τῆς Θεσσαλονίκης» μὲ τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἵδρυσιν τῆς Ἀμερικανικῆς Γεωργικῆς Σχολῆς καὶ τοῦ οἴκου εὐγηρίας εἰς τὸ Ζέϊτινλικ, ὀφείλομεν νὰ τὸν πληροφορήσωμεν ὅτι μόλις πρὸ τριετίας, τὸ 1979 δηλαδή, ἐκδοθεῖσα ἐργασία τῆς Brenda L. Marder— ὑπὸ τὸν τίτλον «Stewards of the Land: The American Farm School and Modern Greece», New York 1979, τῆς σειρᾶς East European Monographs, no LIX —εἶναι ἀποκαλυπτικὴ τῆς ἐν γένει δραστηριότητος τῆς προτεσταντικῆς προπαγάνδας εἰς τὴν Μακεδονίαν κατὰ τὸ β' ἥμισυ τοῦ 19ου αἰ. μέχρι τῶν βαλκανικῶν πολέμων καὶ κυρίως τῆς γνώμης τὴν ὁποίαν εἶχον ἐκεῖνοι οἱ ἱεραπόστολοι περὶ τῶν ἐθνικῶν πραγμάτων τῆς περιοχῆς αὐτῆς, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν εἰς τὴν Νέαν Ὑόρκην καὶ ἀλλαχοῦ τῶν ΗΠΑ σωζομένων ἀρχείων τῶν προτεσταντικῶν ἀνὰ τὴν Εὐρωπαϊκὴν Τουρκίαν καὶ τὴν Μακεδονίαν ἱεραποστολῶν. Αἱ ἀναφοραὶ τῶν ἱεραποστόλων μᾶς πληροφοροῦν (βλ. κυρίως τὰ πέντε πρῶτα κεφάλαια τοῦ ἔργου, σσ. 1-77), ὅτι ἡ ἐν γένει δραστηριότης των ἀνεφέρετο κυρίως μεταξὺ βουλγαρικῶν ὀρθοδόξων πληθυσμῶν, ἡ δὲ Ἀμερικανικὴ Γεωργικὴ Σχολὴ ἱδρυθεῖσα τὸ 1902/1903 ἐφιλοξένει καὶ ἐμόρφωνε μέχρι τοῦ 1912/1913 βουλγαρόπαιδας προτεστάντας ἐκ τῆς περιοχῆς Μοναστηρίου, ὁμιλοῦν δὲ πάντοτε περὶ Ἑλλήνων, Βουλγάρων, Σέρβων, Βλάχων, Ἰουδαίων, οὐδέποτε δὲ περὶ τῶν σημερινῶν «Μακεδόνων» τῶν Σκοπίων· ἐάν, ὄντως, ὑπῆρχον, δὲν γεννᾶται καμμία ἀμφιβολία ὅτι θὰ τοὺς ἐμνημόνευον, διότι δὲν εἶχον οἱ ἀμερικανοὶ ἱεραπόστολοι λόγους ἐθνικῆς σκοπιμότητος διὰ νὰ ἀποκρύπτουν ἢ νὰ ἑρμηνεύουν ἄλλως τὰ ἐθνικὰ καὶ δημογραφικὰ δεδομένα τῆς Μακεδονίας εἰς τοὺς προϊσταμένους των εἰς ΗΠΑ.

7. N. Diamandouros-Frangos. Ὁ N.D. ἔρχεται ἀβασανίστως νὰ συμφωνήσῃ μὲ τὰς ἀπόψεις τῶν Η.Α., διότι δέχεται τὴν ὕπαρξιν τῶν «Μακεδόνων» κατ' ἀντιδιαστολὴν πρὸς τοὺς Ἕλληνας, Σέρβους καὶ Βουλγάρους εἰς τὴν Μακεδονίαν κατὰ τὴν ὑπ' ὄψιν περίοδον καὶ κατὰ συνέπειαν θεωρεῖ τὴν ἐργασίαν μας ὡς ἐξυπηρετοῦσαν τὴν σωβινιστικὴν μονομέρειαν, ἀφοῦ αὕτη «seeks to establish the predominantly Greek nature of these territories», δηλ. τῆς Μακεδονίας κλπ. Ὁ N.D. δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ ἀσχοληθῇ μὲ θέμα τὸ ὁποῖον, ὡς φαίνεται, ἀγνοεῖ κατ' οὐσίαν, ὅπως ἀγνοεῖ νὰ ὁρίσῃ ἐπακριβῶς ποῦ κεῖται, τέλος πάντων, ἡ Μακεδονία, ὅταν τὴν περιγράφει μεταξὺ Ρίλας καὶ Ροδόπης ἀπὸ Βορρᾶ, μέχρι Πίνδου!, Ὀλύμπου καὶ Αἰγαίου πρὸς Νότον καὶ μεταξὺ τῶν λιμνῶν Ἀχρίδος-Πρεσπῶν ἀπὸ Δυσμᾶς μέχρι τοῦ ποταμοῦ Νέστου (Mesta, σλαβιστί, ὅπως λέγει ὁ ἴδιος) πρὸς Ἀνατολάς.

Ὁ G. Frangos δέχεται ὅτι ἡ ἐργασία συνιστᾷ ὁδηγὸν εἰς τὴν ἔρευναν τῶν συγχρόνων ἑλληνικῶν πηγῶν, πλὴν μὲ τὸν τρόπον, καθ' ὃν χρησιμοποιεῖ τὰς πηγὰς αὐτάς, ἐξυπηρετεῖ «a nationalistic polemic in scholarly dress». Ἡ παρατήρησις αὐτὴ τοῦ G.F. συνιστᾷ ἀβασάνιστον καὶ εὔκολον τρόπον ὑποκειμενικῆς κρίσεως κάποιας εἰδικῆς ἱστορικῆς πραγματείας. Τὴν ἀπάντησιν εἰς τὸν γενικὸν αὐτὸν ἀφορισμὸν τοῦ G.F. δίδει ὁ H. Biedermann, ὁ ὁποῖος, περαίνων τὴν κριτικὴν τῆς ἐργασίας, λέγει ἐπὶ λέξει τὰ ἑξῆς: «Ἡ ἐργασία εἶναι ἐνδιαφέρουσα ἰδίως διότι διαφωτίζει μία σημαντικὴ ἐποχὴ τῆς νέας ἐξελίξεως στὰ Βαλκάνια ἀπὸ ἑλληνικὴ σκοπιά. Πληροφορούμαστε συγχρόνως μιὰ πληθώρα εἰδικῶν δεδομένων, ποὺ ἐπιτρέπει νὰ ἀναγνωρίσουμε τὸ παιχνίδι τῶν μεγάλων δυνάμεων στὸ παρασκήνιο γιὰ ὅλο καὶ μεγαλύτερη ἐπιβολή καὶ ὄχι βέβαια τοὺς ἐθνικοὺς ἀνταγωνισμοὺς τῶν νέων βαλκανικῶν κρατῶν, ἰδίως ὅμως ρίπτεται φῶς στὶς δυστυχῶς μᾶλλον καταθλιπτικὲς ἐκκλησιαστικὲς συνθῆκες μὲ τὶς ἐσωορθόδοξες καὶ ἐνδοδογματικὲς ἐντάσεις καὶ ἀντιθέσεις»[1].

Περαίνων τὸ βιβλιοκριτικὸν τοῦτο σύμμεικτον, ἐπιθυμῶ νὰ εὐχαριστήσω ὅλους ὅσους ἠσχολήθησαν μὲ τὴν μελέτην μου αὐτήν, ἀγνώστους μου πάντας, πλὴν ἑνός, καὶ ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἐξῆρον ἀντικειμενικῶς τὰς θετικὰς πλευρὰς τῆς ἐργασίας, ὅπως οἱ H. Biedermann, P. Enepekides καὶ Ἀθ. Καραθανάσης, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους, οἱ ὁποῖοι ὄχι κακοβούλως, θέλω νὰ πιστεύω, ἔκριναν αὐστηρῶς σημεῖα τινά, παρανοήσαντες ὅμως ταῦτα, ὅπως ἀπεδείξαμεν ἐνταῦθα (G. Hering) ἢ καὶ ἐκ πολιτικῆς σκοπιμότητος καὶ ἀνάγκης ἀπέρριψαν ἄλλας θέσεις, ἐνῶ γενικῶς ὑπεδέχθησαν θετικῶς τὴν ἐργασίαν (H. Andonovski) ἢ ἔκαμαν σύγχυσιν μεταξὺ τοῦ εἰδικοῦ τούτου θέματος καὶ τοῦ Μακεδονικοῦ Ζητήματος ἐν γένει, εὑρισκόμενοι εἰς περιβάλλον ἄκρως «ἐπιστημονικόν» μέχρι σημείου ὥστε καὶ ὅταν κάποιος ἐρευνητὴς ἀποδείξῃ ἢ διαφωτίσῃ ἐθνικὰς, ἱστορικὰς θέσεις, βάσει ἀγνώστων πηγῶν, νὰ κατηγορῆται ὑπὸ ὁμοεθνῶν του, ὡς συνήθως, σωβινιστής, διὰ νὰ ἔχουν οὗτοι εὔκολον ἄλλοθι ἐπιστημονικῆς ἀντικειμενικότητος (G. Frangos, N. Diamandouros).

Ἵδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἵμου

ΑΘΑΝ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ

1. Βλ. «Ostkirche Studien» 22(1973)207.